

'Jij wordt altijd opnieuw geboren'

'God wiens naam is: Ik zal er zijn. Hoezo? Voor het overgrote deel van de mensheid is en was Hij er helemaal nooit. Dat is me altijd blijven kwellen. Ik heb zoveel doden gezien, zoveel mensen die diepongelukkig waren met hun levenslot, zoveel lijden meegemaakt. Alleen daarom al zou er een God moeten bestaan: om het zaakje recht te trekken. Maar als je me vraagt, geloof je dat ook? Ik weet het niet. Ik zou het heerlijk vinden als God bestond, echt heerlijk, maar ik wacht maar af.'

Aan het woord is mijn vader, die als tachtigjarige werd geïnterviewd in een serie over oude mensen.

De godverlatenheid die uit zijn woorden spreekt, stemt mij altijd wat treurig. Vooral de wanhoop dat God er niet is in de diepste ellende. Tegelijk verlangt hij hevig dat God wél bestaat om 'het zaakje recht te trekken' en hij verwacht dat hij straks – na zijn dood zal hij bedoeld hebben – zal weten hoe het zit. Mijn vader wilde het allemaal zo vreselijk graag begrijpen. Hij had weinig talent voor overgave, in tegenstelling tot mijn moeder die erop vertrouwde dat het wel goed zou komen.

En waar sta ik zelf? Wat bedoel ik als ik over God spreek? Is God er inderdaad niet als een mens diep ongelukkig is of de situatie wanhopig? En kun je wel spreken over een God die bestaat?

Ik ben niet zo met God opgegroeid, meer met het verhaal van Jezus. Als het al over God ging, ging het over Onze Lieve Heer, wat dichterbij voelde. God was te moeilijk. En dat klopt ook. Alles wat je over God zegt, is vaag. 'Als ik een God had die ik kon begrijpen, zou ik hem nooit voor een god houden', schreef Thomas van Aquino.

Bestaat God? Ik denk in elk geval niet zoals een tafel en een stoel bestaan, of zoals wij bestaan. Niet in onze ruimte en tijd. Daarom kun je ook niet allerlei menselijke eigenschappen aan God toeschrijven, God niet duiden met hij of zij. Of erger nog: zeggen dat je weet wat God wel of niet wil of God gebruiken voor je eigen zaak. Daarover gaat volgens mij het derde gebod - Gij zult de naam van de heer uw God niet ijdel gebruiken. Dat zegt niet dat je niet mag vloeken, het zegt dat je God niet voor je eigen karretje mag spannen.

Maar hoe kun je dan wel over God praten? Ik denk vooral verhalend. We kunnen elkaar vertellen over de sporen van God die soms plotseling oplichten in de rommeligheid van het leven. In en tussen mensen, in een blik, in een ontmoeting, of in de natuur, in dingen die goed of mooi zijn, of juist onbegrijpelijk, onverwachts of duister. Soms zie je God gebeuren. Je weet dat je getuige was van iets bijzonders en al snap je het niet echt, je kunt er wel over vertellen. Verhalen kunnen inzicht geven, in jezelf of in anderen. Je kunt erdoor geraakt worden of gemotiveerd, je kunt er hoop uit putten. Zeker in deze soms onbegrijpelijke wereld hebben we verhalen broodnodig, over liefde en hoop, over mensen die overeind blijven in de ellende, verhalen over hoe het anders kan. Dat is niet nieuw, dat is altijd zo geweest. Als het volk in ballingschap is, of Jonas in de buik van de walvis zit, zijn het verhalen die hen tot steun zijn en perspectief geven. De Bijbel is een boek vol verhalen die mensen elkaar vertelden, over hoop en wanhoop, over licht aan de horizon als alles verloren lijkt. En over God, die de ene keer wreed lijkt, de andere keer afdaalt en bevrijdt. Verhalen die je aan het denken zetten en soms verwarren. Zoals de woorden van Paulus: 'Wat in de ogen van de wereld dwaas is, heeft God uitgekozen om de wijzen te beschamen; wat in de ogen van de wereld zwak is, heeft God uitgekozen om de sterken te beschamen; wat in de ogen van de wereld onbeduidend is en wordt veracht, wat niets is, heeft God uitgekozen om wat wél iets is, teniet te doen.' Het is nogal radicaal en confronterend wat Paulus hier over God vertelt. En, lees ik hierin ook: als je God wilt zoeken, moet je dat eerder doen op de vuilnisbelt dan in een kerk.

Maar moet je God wel zoeken? Of zoekt God ons? Gods naam is: Ik zal er zijn. Moeten we misschien vooral onze oren en ogen openen om te ontdekken waar en wanneer dat gebeurt?

Wat bedoel ik als ik over God spreek? De joodse filosoof Martin Buber vond dat je helemaal niet over God kúnt spreken. Als je over God spreekt maak je een 'het' van God. We doen dat vaak wel, want we willen God tot object maken van ons geloof. En daarmee, zegt Buber, doe je God altijd tekort. Je kunt niet óver God spreken, alleen tót God. God is op de eerste plaats een Gij – of een Jij.

Buber gaat in zijn beroemde boek 'Ich und Du' uitgebreid in op de behoefte van mensen om relaties aan te gaan. Ieder mens wil voor een ander een jij zijn, wil gekend en geliefd zijn. En dat ben je soms. Maar nooit helemaal, nooit altijd, en jij kent iemand anders nooit helemaal. Steeds als je met iemand in contact bent, hoe dierbaar ook, gaat dat weer voorbij. Word jij weer een 'het', wordt de ander weer een 'het', over wie je kunt praten. Wat weten wij over onze vrienden? Misschien veel, maar als we over ze praten, doen we hen doorgaans tekort. En dat is bij God over wie we zo weinig weten, helemaal het geval. Als je God tot object maakt, doe je God wezenlijk tekort.

Alleen als je tot God spreekt, is alles goed. Dan hoef je je ook niet af te vragen of en hoe God bestaat, dan is God er voor jou. Zoals in het prachtige verhaal van Eric-Emanuel Schmitt over Oscar en oma Rozenrood. Oma Rozenrood raadt de doodzieke Oscar aan om brieven aan God te schrijven om zich minder alleen te voelen. Maar, vraagt Oscar, hoe kan hij zich minder alleen voelen met iemand die niet bestaat? Zorg dan dat hij wel bestaat, antwoordt oma Rozenrood. Elke keer dat je in hem gelooft en hem schrijft, zal hij een beetje meer bestaan en als je maar lang genoeg volhoudt zal hij helemaal bestaan. Dan ontstaat, zou Buber zeggen, een durende relatie.

We hoorden net een gedicht van Rainer Maria Rilke in een vertaling van Ton Lathouwers. 'Alleen jou mag ik steeds anders duiden', zegt hij. God is voor hem, zo lees ik dat, een jij die je kunt noemen zoals je wilt, een jij aan wie je veel niet hoeft uit te leggen. En al is die jij er maar even, toch gaat de relatie nooit voorbij. 'Jij wordt altijd opnieuw geboren', schrijft Rilke. Grotere troost is bijna niet denkbaar. Waarna hij diepzinnig verder gaat: 'omdat ik jou nimmer vasthield, houd ik je vast.' Omdat, zo vertaal ik dat dan maar, ik jou nooit tot object heb gemaakt, daarom blijf jij bij mij en ik bij jou.

Maar, hoor ik dan mijn vader zeggen, gebeurt dat ook in de diepste ellende? Ik denk dat Rilke, net als trouwens oma Rozenrood, zou antwoorden dat dat van jezelf afhangt. Als jij je tot God blijft richten – biddend, dankend, werkend of zwijgend, maakt niet uit hoe als het maar met aandacht is – dan is God er voor jou, ook al merk je dat misschien niet meteen zelf. Daarop hoop ik, daarop wil ik vertrouwen. Misschien bedoelde Etty Hillesum dat toen ze op een moment van grote wanhoop schreef: 'En dit is het enige dat we in deze tijd kunnen redden en ook het enige waar het op aankomt: een stukje van jou in onszelf, God.' Niet God zoeken, niet over God praten maar God bewaren in jezelf om zo Gods naam – Ik zal er zijn - te kunnen laten gebeuren. Niet ten laatste om al wat in de ogen van de wereld zwak is, onduidelijk en niets. Misschien dat het uiteindelijk alleen daar om gaat.

Agnes Grond

Gelezen: 1 Korinthiërs, 1, 26-29

Rainer Maria Rilke: Jij, aan wie ik niet hoeft te zeggen